

Framställningen av Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius bygger naturligt nog i stor utsträckning på sekundärlitteratur. Med undantag för Ingemar Hedenius föreligger ett omfattande sådant material. Sigurdson har emellertid inte nöjt sig med detta utan har även gått igenom ett betydande primärmaterial. Framställningen är saklig och nyanserad. Sigurdson vinnlägger sig om att söka förstå författarna ifrån deras eget sammanhang och undviker att raljera mot ståndpunkter som kan framstå som egendomliga för en senare tid. Härigenom får läsaren en inkännande och sympatisk bild av de skildrade författarna.

Den svenska modellen — som avgränsas till tiden mellan början av trettiotalet och slutet av sextiotalet — skildras på ett klagörande sätt i ett särskilt kapitel med hjälp av de tre nyckelorden «framsteg», «samförstånd» och «centralism». Här ges även en översiktlig presentation av ett antal aktörer på den politiska scenen nämligen Per Albin Hansson, Ernst Wigfors, Gustaf Möller, Tage Erlander och Bertil Kugelberg. Sigurdson bygger här på resultat från sociologisk och statsvetenskaplig forskning. Här framgår hur stort samförståndet var i det svenska samhället både beträffande de politiska målen och de medel som skulle användas för att uppnå dessa. Mellan de politiska partierna fanns en grundläggande värdegemenskap som av statsvetaren Emil Uddhammar har givits benämningen «den teknokratisk-politiska verklighetsuppfattningen». En sådan värdegemenskap, som även kan karakteriseras med hjälp av de båda tidstypiska uttrycken «det starka samhället» och «harpundsandan», förelåg också mellan arbetsmarknadens parter. Det svenska samhället präglades av en grundläggande framstegsmyt som gick ut på att «alla problem i princip kommer att lösas av tekniken eller av samhället, givet att utvecklingen inte bromsas av ovidkommande faktorer (förlegade traditioner, irrationella synsätt etc)».

Vilken var då relationen mellan de filosofer och samhällsvetare som presenteras i de inledande kapitlen och den svenska modellen? Denna fråga diskuteras i det följande kapitlet, bland annat med hjälp av begreppet «värdetradition». Sigurdson ansluter sig till filosofen Bo Peterssons definition av värdetradition som innebär att en sådan innehåller två komponenter, en innehållskomponent och en social komponent. Enligt Sigurdson utgör Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius en värdetradition. Innehållskomponenten utgörs av «det komplex av idéer som formas kring begreppet värdenihilism». Beträffande den sociala komponenten erkänner Sigurdson att denna inte är särskilt stark beträffande Hägerströms relation till de övriga med undantag för Hedenius (och även i detta fall fanns vissa komplikationer). Det rörde sig sålunda knappast om någon sammansvetsad grupp. Man kan också fråga sig hur denna värdetradition skulle vara

avgränsad från sin omgivning. För att det skall vara intressant att tala om en viss värdetradition bör denna rimligen utgöra en enhet som på olika sätt skiljer ut sig från sitt sammanhang. Den avgränsning som görs mellan Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius å ena sidan och de personer som får representera den svenska modellen å den andra är emellertid inte särskilt övertygande. Makarna Myrdal var ju även politiker och politikern Ernst Wigfors bidrog till den samhällsfilosofiska diskussionen. Var det inte snarare så att de aktuella tänkarna — som Sigurdson så övertygande visar i sin bok — tillsammans med bland andra de politiker som tas upp var delar av en mera omfattande värdetradition kring den svenska modellen? Det blir heller inte riktigt klart i framställningen hur Sigurdson menar att påverkan mellan de aktuella tänkarna och den svenska modellen såg ut.

Boken avslutas med en beskrivning av synen på medborgarskapet hos några nutida tänkare, främst Charles Taylor och Robert Putnam. Charles Taylors politiska filosofi sammanfattas här på ett klagörande sätt. Kapitlet saknar emellertid en koppling till boken i övrigt. Den jämförelse med de svenska författarna som utlovas i inledningen blir aldrig utförd.

Bokens stora styrka ligger i framställningen av förhållandet mellan etik och samhälle hos de författare som får representera «den lyckliga filosofin» och i skildringen av den tidsanda och det intellektuella klimat som kännetecknade en betydande del av det sekel som nu ligger bakom oss.

Göran Möller

Nina Björk: *Sireners sång. Tankar kring modernitet och kön. 316 sid. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1999.*

Vad innebär *modernitet*? Modernitet är den epok i mänsklighetens historia då människan blir individ, då hon lägger religionen bakom sig och naturen under sig. Modernitetens människa är produktiv, rationell och ger inte efter för impulser och drifter. En Odyssevs, helt enkelt, som vet att med list underkuva det begär som väcks i honom vid ljudet av sirenernas sång. Eller varför inte en Faust, som med gränslös driftighet far land och rike runt, kuvar oceaner och förändrar världen?

Detta är berättelsen om moderniteten som vi oftast känner den. Men om detta inte är hela berättelsen, om moderniteten inte bara födde den «rationelle Odyssevs» och den «produktive Faust», utan även deras motsats, «en längtande konsument som erkände de behov som varorna väckte i henne — och som just genom att följa sina begär blev en modern figur»? Om den människa som blev individ genom att försaka

drömmar och längtan just var en Odyssevs eller en Faust, och inte en siren eller en Gretchen? Om det är så, har vi då inte glömt något väsentligt i vår historieverkning? Jo, menar kulturjournalisten och litteraturvetaren Nina Björk i sin nya bok *Sireners sång* — uppföljare till succéboken *Under det rosa täcket* — vi har glömt halva historien. Genom att skriva modernitetens historia enbart i termer av förnuft, nytta och produktivitet — termer som outtalat, emedan omedvetet, knutits till det manliga könet — har man samtidigt skrivit ut en annan historia: Historien om moderniteten som begär, som längtan, konsumtion, sken och yta — den del av moderniteten som ofta associerats med kvinnan. *Sireners sång* är ett försök att berätta denna modernitetens andra historia, att skriva in kvinnan i historien.

Med utgångspunkt hos Odyssevs och Faust, som får tjäna som litterära typer för det moderna manliga subjektet, tar Nina Björk med oss till en rad olika moderna rum där kvinnans historia utspelat sig, samtliga rikt illustrerade från filmens och litteraturens världar. Först besöker vi de moderna varuhusen som uppstår i Europa under artonhundratalet, och som kan sägas utgöra det första offentliga kvinnorummet. Om gatan och caféet utgjorde den moderne mannens rum, är det här den moderna kvinnan för första gången kan träda fram som individ, om än med motsatt funktion. I kontrast till den producerande mannen blir kvinnan konsumenten, som istället för att erhålla sin identitet genom produktion och äganderätt skapar sin identitet genom de varor hon konsumerar. Därmed blir hon samtidigt en outhärlig, om än ej erkänd, komponent i det nya ekonomiska system som tar form.

Ett annat exempel på hur kvinnan dras in i moderniteten är romanens födelse. Här finner modernitetens andra subjekt — det som uppmanas drömma, spendera och fantisera — sin litteratur, och romanen kommer i sin tidiga fas uppfattas som en typisk kvinnogenre. Detta sker vid samma tid som föreställningen om könsens väsensskilda naturer växer fram, där kvinnan alltmer kommer att förstås som förvaltare av dygden. Att kvinnan samtidigt till sitt väsen var lättpåverkad, juvenil och irrationell ifrågasattes för den skull dock inte. Mot denna syn kom romanen att utgöra ett veritabelt hot: Eftersom kvinnan inte förmådde upprätthålla någon distans mellan sig själv och det hon konsumerade, sattes hela samhället på spel när denna dygdupehållande varelse riskerade att förföras av depraverade romanhjältinnor.

Modernitetens andra historia är emellertid inte bara kvinnans historia. Den är också historien om alla de män som av det ena eller andra skälet inte passat in i det rationella och produktiva idealet. Historien om dessa «omanliga» män finner sitt uttryck bland annat i den litterära riktningen dekadansen och dess idealgestalt dandyn. Dandyn, likt kvinnan, tillhör den del av

moderniteten som ofta förbigås: Ytans, konstgjordhetens, estetikens och skenets. Men att i dandyn se en tidig feminist av manligt kön — som vissa feminister velat göra — är ändå att ta i för mycket. Dekadansens manlighetsideal rubbar förvisso traditionella könskonstruktioner, men bär inte på någon potential för frigörelse av den verkliga kvinnan. Dandyn iscensätter *frivilligt* kvinnligheten — detta har verklighetens kvinna aldrig kunnat göra.

Sireners sång är en mycket välskriven bok och äger dessutom den bland akademisk litteratur alltför sällsynta egenskapen att vara lättläst. Som idéhistoria, litteraturhistoria och kulturkritik kan man helt enkelt inte vänta sig mer av en bok. Till min egen stora förvåning är det som feminist som mina förväntningar i flera fall strandsätts. Vad det i första hand handlar om är den påfallande frånvaron av egna konstruktiva förslag bortom — den förvisso välargumenterade — kritiken av en lång rad tänkare och tankar. I *Sireners sång* brottas Björk med flera av tungviktarna inom den postmoderna kulturkritiken. Jacques Derrida, men framför allt Jean Baudrillard hamnar i snålblåsten och beskylls i slutändan för att vara bromsklossar för den feministiska strävan. Björk är förvisso enig med Baudrillards kulturanalys i ett första led, nämligen att vår kultur alltmer kommit att handla om sken och yta, att samtiden numer tycks kunna sammanfattas i Gula Sidornas slogan «Syns du, finns du». När Baudrillard i ett andra led går över till att hylla bejakandet av denna kultur — vilken i själva verket utgör realiserandet av flera av de drag som ingått i den traditionella konstruktionen av kvinnligheten — säger Björk nej. Baudrillard, likt tidigare dekadenterna, hamnar här i den modernitetens mottradition som i kvinnligheten ser en möjlighet till motstånd eller en utväg ur den rationella nyttokulturen. Själva konstruktionen ifrågasätts dock ej, och återigen hamnar den verkliga kvinnan — som aldrig haft möjligheten att vare sig välja eller välja bort denna konstruktion — utanför.

Jag är minst av allt intresserad av att förespråka det ideal Baudrillard tecknar för det postmoderna subjektet. Men just av detta skäl önskar jag att Björk hade sagt mer, inte bara om hur jag som kvinna, utan om hur vi som postmoderna människor kan gestalta identiteter som inte blott spelar med i den kultur som i så hög grad kommit att handla om att köpa oss identiteter med hjälp av bilder, masker och tecken.

Ett annat problem är de förutsättningar som ligger till grund för Björks feminism. Med all rätt kritiserar hon det slags dubbelmoraliska feminism som kommer till uttryck bl.a. i kvinnotidningen *Amelia*, som (på ena sidan) proklamerar «du duger som du är», (på den andra «men här har du vårt dietprogram»). Det är som sagt av högsta vikt att kritisera de tendenser i vår kultur som vill förlägga människans värde till hennes yttre

skepnad. Men det är farligt att vara urskiljningslös i kritiken. Nina Björk är i feministisk debatt känd som konstruktivist, dvs. den form av feminism som förnekar att det finns något genuint kvinnligt väsen. Likväl finns det såväl i *Under det rosa täcket* som i *Sireners sång* en moralisk underton som säger att du är mer sann feminist om du lägger bort pudervippan och slutar raka benen. Det är definitivt inget fel med detta kvinnoideal. Men det är inte säkert att alla kvinnor känner igen sig i det. Och om man som feminist inte vill erkänna att det finns en mångfald av sätt att uttrycka sig som kvinna, riskerar vi att få se mer av det slags *backlash* feminismen råkat ut för under senare år, där alltför unga kvinnor gått ut och definierat sig bort från feminismen just för att dess ideal känns främmande eller för trånga.

Sireners sång är värd ett mycket gott omdöme som bok. Som idé- och litteraturhistoria är den som jag nämnt utmärkt. Men även som kvinnohistoria – Björk lyckas mycket väl med sin ambition att berätta modernitetens andra historia. Det är först när feminismens strategier här och nu berörs, eller snarare undlåts att beröras, som jag blir besviken. Men med den talang och det kunnande Nina Björk besitter, känner jag ingen oro över att denna besvikelse skulle behöva bli bestående.

Jayne Svenungsson

Resumé av doktorsavhandling

Mattias Martinson: *Perseverance without Doctrine. Adorno. Self-Critique, and the Ends of Academic Theology*. 391 sid. Peter Lang, Frankfurt am Main 2000.

Akademisk teologi har blivit ett verkligt svårt begrepp i vår tid. Avser det religionsvetenskap eller är det religiöst tänkande? Följer dess metod en given vetenskaplig standard eller skall teologin ses som en särskild form av insikt? Är teologin möjlig att bevara i en separat akademiskt fakultet eller borde dess discipliner föras över till den humanistiska fakulteten?

I sin doktorsavhandling i tros- och livsåskådningsvetenskap, skriven vid teologiska institutionen i Uppsala bedriver Mattias Martinson en omfattande filosofisk kritik av begreppet akademisk teologi. Genom att nära relatera sig till den kritiske teoretikern Theodor W. Adorno (1903–1969) försöker han öppna för ett dialektiskt teologibegrepp som syftar bortom frågan om de religiösa övertygelsernas sanning till frågan om det mänskliga sanningssökandet i stort. Teologin förstås alltså främst som en allmän kritisk uppgift och inte som en specifikt religiös eller ideologisk syssla.

Saken är emellertid inte så enkel att man kan säga att teologin därför bör ersättas av en kritisk filosofisk praktik. En av avhandlingens poänger är att hävda att teologin som autonomt fält, i kraft av sina specifika traditioner, metoder och kompetenser har en given potential att etablera sig som en viktig resurs för utformandet av en sund vetenskaplig rationalitet.

Om filosofi kan förstås som en helt nödvändig kritisk-humanistisk uppgift skulle teologi kunna förstås som en helt nödvändig kritik av den form av dogmatisk humanism som ofta blir en biprodukt av en sådan filosofi. Om vetenskapen uppfattas som framåtskridande och utveckling skulle teologin kunna uppfattas som en kritik av den naiva optimism som en sådan praktik riskerar. Teologin kritiserar inte filosofi eller vetenskap för sin egen skull, utan för att mota den dogmatism som finns latent i allt filosofiskt och vetenskapligt, och — naturligtvis — teologiskt tänkande.

Ett av Martinsons bidrag är att formulera denna potential i termer av en generell själv-kritik, vilket betyder att teologin själv som vetenskap och filosofi ständigt måste drabbas av den kritik som den har att rikta mot all dogmatism och ideologisk förenkling. Det är i teologins ambivalenta historiska identitet som å ena sidan dogmatisk och å andra sidan kritisk tradition som denna uppgift får sin speciella form.

Martinson utgår bland annat från Anders Jeffners omtalade begrepp om en integrerad teologi, dvs. tanken att den vetenskapliga teologins begrepp måste vara allmängiltiga eller åtminstone öppna för allmän kritik. Avhandlingen utforskar sedan denna integrationslinje i dialog med helt andra filosofiska resurser än de Jeffner och uppsalateologin tidigare relaterat sig till och bidrar på så sätt till en vidgning av debatten om integrerad teologi. Resultatet blir en dialektisk utformning av integrationen som också visar hur den kritiska filosofin i allmänhet, och Adornos filosofi i synnerhet, också bär på intressanta teologiska motiv.

